

Kant és Putnam, Putnam és Kant

Budapest, 2004. ősz

Tartalom

Bevezetés.....	1
Putnam szerint Kant.....	2
Kant szerint Putnam.....	5
Az örökül kapott problémák.....	7
Felhasznált művek.....	7

Bevezetés

A címben található két (pontosabban négy) név illetve az és kötőszó a következő problémát próbálják megragadni: Vajon milyen kapcsolat van Kant és Putnam filozófiája között, milyen párhuzamok találhatóak az általuk kifejtettekben? Hogyan olvassa Putnam Kantot, illetve hogyan olvasható a kanti észkritika felől Putnam?

Ha Putnam felől közelítjük a kérdést, első látásra nem tűnik különösebben problematikusnak. Putnam maga több helyen is elismeri, sőt elemzi kapcsolatát Kanttal. Mint rámutat, hetvenes évek végével kezdődő, a metafizikai realizmust elutasító korszakában egyre nagyobb jelentőségre tett szert számára Kant filozófiája, olyannyira, hogy (a kései Wittgenstein mellett) a saját útkeresését leginkább meghatározó gondolkodóvá vált. Ahogy egyik tanulmányában fogalmaz, a filozófia legtöbb problémája ma számára abban a formában nyer értelmet, ahogy az Kant számára is felmerült,¹ s kötetét olvasva valóban úgy találjuk, Putnam számos tekintetben olyan metafizikai, ismeretelméleti koncepciót próbál megragadni, amelynek a felépítésére Kant is törekedett. Később azonban, éppen a már említett, az elkötelezettséget hangsúlyozó tanulmányában – amely jellemző módon aztán Nietzsche egy aforizmatikus meglátását használja gondolati vezérfonalként – azt állítja, a saját filozófiáját meghatározó legfontosabb 20. századi tapasztalat, a megfigyelő és a megfigyelt rendszer közötti szakadék tapasztalata Kant számára éppúgy elfogadhatatlan lenne, mint azon gondolkodók számára, akiket a metafizikai Realizmus (nagy R-rel) és az Isten tekintete utáni vágy vezérel, s akik ellen Putnam kritikája elsősorban irányul. Putnam kanti párhuzamokkal (sőt, talán gyökerekkel) rendelkező filozófiájának meghatározó tapasztalata ezek szerint tehát egy alapvetően „anti-kantiánus” belátás lenne.

Azt alábbiakban azt próbálom megvizsgálni, mik ennek az immár ellentmondásosnak tűnő filozófia elkötelezettségnek a részletei, amely így három kérdést is magában foglal. 1) Először is fontos lenne látnunk, mi az, amit Putnam Kant filozófiájából merít, illetve mi az, amit valóban maga tesz hozzá, adott esetben ellentmondásba is kerülve az észkritika egyes belátásaival. 2) Másodszor: meg kell találnunk azokat a pontokat, amelyeket ezen elképzelésekben Kant valóban elfogadhatatlannak találna vagy amelyek legalábbis ténylegesen gyengítik a kritikai filozófia építményét. 3) Harmadszor pedig felmerül a kérdés, ha Putnam *belső, vagy pragmatikus realizmusa* ténylegesen Kant filozófiájából, vagy abból is merítkezik, vajon mennyiben örökli annak problémáit, mennyiben kell maga is választ adjon a kanti metafizikát ért kihívásokra.

---

1 Putnam (1992) 3. o

Putnam szerint Kant

Röviden számba véve a Putnam és Kant filozófiája közötti hasonlóságokat, egy számos elemből álló felsorolást alkothatunk.

1. Első és legjellemzőbb párhuzam maga a törekvés, amelyben a két filozófus osztozik, ti. hogy a tudományos, vagy metafizikai realizmus (mely újra és újra fegyvertelennek bizonyul a szkepticizmussal szemben), illetve a szubjektív idealizmus között, olyan metafizikai és ismeretelméleti belátásokhoz kívánják a filozófiát (vissza)vezetni, amelyek segítségével a szkepticizmus is cáfolható, ám amelyek a mindennapi tapasztalatainkkal és életvitelünkkel (Putnam kifejezésével élve a józan ész tudományosságával) összeegyeztethető valóságképet kínálnak.
2. Vizsgálódásaik során, mindketten valamilyen értelemben a referencia: szavaink, elménk és a világ dolgai közötti viszony problémájából indulnak ki (erre később még vissza kell térnünk), és elsősorban az okság problémájának szentelnek kitüntetett figyelmet – bár részben más szempontból.
3. Putnam rendszeresen hangsúlyozott ellenérzése mindenféle misztikus képesség feltételezésével szemben, amellyel a metafizikai realizmus fenntartható lenne, illetve annak a vágnak kritikája, hogy az isteni tekintet nézőpontjából írjuk le a világot, minden bizonnyal egyik legkarakteresebb 20. századi párhuzama Kant azon meglátásának, hogy „az ember sohasem tehet szert, a végtelen, teremtő értelem intellektuális szemléletére.”²
4. A tudományok területén, ahogy Kant hangsúlyozza a regulatív elvek és ideák fontosságát, úgy Putnamnál is fontos szerepet kapnak a tudományos elméletek által előfeltételezett értékvonatkozások, s mindkettejüknél hasonló – noha nem azonos – módon, e mozzanat segítségével válik lehetővé a tények és értékek tartományai közötti párhuzamok meglátása. Abban az értelemben legalábbis, hogy Putnam, csakúgy mint Kant, hangsúlyozza, „a moralitás és racionalitás közelebb állnak egymáshoz, mint ahogy az empiristák (Humetól Benthamen át a pozitivistákig) megengednék.”³
5. Mind Kant mind Putnam elveti a gondolatot, hogy az elmétől független világ lenne, amely hiteinket igazolhatja, így mindketten elvetik az igazság Realista alapokon álló korrespondencia-elméletét.
6. Mindkettejük érzékeli, hogy a fenomenális világ mögötti megismerhetetlen noumenális világ feltételezése feszültségekhez vezet – ám úgy tűnik, egyikük sem tudja ezt a problémát végérvényesen feloldani. (Erre szintén visszatérünk.)
7. Még az etika területén is Kant lesz Putnam számára az első filozófus, aki a „belső realizmus” metafizikájának tapasztalatait levonva próbálta a morál filozófiáját megalapozni, amikor az *autonómia* fogalmának elemzésén keresztül az *egyenlőség* fogalom újraértelmezésére törekedett.⁴ E területen ismét a metafizikai és etikai tartományok közötti erős kapcsolat kerül előtérbe.
8. Putnam az elmefilozófia területén is releváns, máig érvényes belátásokat tulajdonít Kantnak. Mint *Reprezentáció és valóság* című kötetében rámutat,⁵ Kant meglátása, hogy a sematizmusról feltehetőleg nem vagyunk képesek természettudományos magyarázatot adni, annak a felismerésnek egy korai megjelenése – mely Putnam filozófiájának egyik központi eleme –, hogy az intencionalitás problémájára nem leszünk képesek teljes, átfogó fizikalista/materialista magyarázatot adni.
9. Ehhez kapcsolódik – utolsóként a sorban –, hogy Putnam számára Kant a karteziánus dualizmus tradíciójával való szakítás ikonikus figurájává is válik. Hiszen míg Descartes az elméről és testről,

2 Az intellektuális szemlélet „határfogalom” válásáról és kritikájáról lásd: TÉK pl. B 72, B 310 ill. Tengelyi (1995) 84. s.k.o.

3 Brown (1988) 146. o.

4 Putnam (1987) 41. s.k.o, vagy lásd még Putnam (1992) 202. o.

5 Putnam (2000) 184. o.

mint két szubsztanciáról, addig Kant a „tapasztalat kettősségéről” beszél, amely, igaz, számunkra végleg meghaladhatatlannak tűnik. Test és elme kettőssége nem bináris opozíció e felfogásban, hanem az emberi tevékeny lét és tapasztalás két egymást kiegészítő oldala.⁶

A részletek: Putnam, mikor a metafizikai realizmus kérdésében Realizmus és relativizmus között próbál utat találni, saját törekvéseinek filozófiai előzményére lel Kantnál – s ezzel új kapcsolódási pontokat tár fel a analitikus hagyomány és a kritikai filozófia között. A párhuzamot pedig a megközelítésmód közös alapja, a referencia problémája adhatja. Putnam Kant interpretációját tulajdonképpen e probléma felől bontja ki, aminek belátásához érdemes felidéznünk Kant Marcus Herz-hez írott 1772-es, híres levelét: „Nevezetesen feltettem magamnak a kérdést: milyen alapon nyugszik a tárgyra való vonatkozása annak, amit bennünk képzetnek szokás nevezni. Ha a képzet csupán azt a módot tartalmazza, ahogy a szubjektum a tárgytól afficiáltatik, akkor könnyű belátni, hogy az úgy viszonylik ehhez, mint egy hatás a maga okához... Ugyanígy: ha az, aminek bennünk képzet a neve, az objektum vonatkozásában aktív volna, azaz ha magát a tárgyat hozná létre, mint ahogy az isteni ismereteket a dolgok ősképeinek képzeljük el, akkor a képzetnek az objektummal való konformitása is érthető lenne... Csakhogy a mi értelmünk a maga képzeteivel nem oka a tárgynak (kivételt jelentenek a jó célok a morálban), s a tárgy sem oka az értelmi megjelenítésnek (*in sensu reali*).”⁷ E sorokban Putnam természetesen talál az analitikus filozófiát leginkább meghatározó kérdésre, a referencialitás problémájára, amelyhez egyből kapcsolódik évszázados viták másik forrása: az okság problémája.

Putnam álláspontja szerint a vita az említett kérdésekről ma is két pólus között akadt meg: egyrészt tartja intuitív erejét a metafizikai realizmus (amelyet a hetvenes évek közepéig maga is képviselt, s melyet a természettudományok nyilvánvaló sikerei a mindennapjainkban leginkább védeni látszanak), másrészt újra és újra teret hódít a Realizmus ellentmondásain élősködő szkepticizmus és az erre alapozott relativizmus. Mindez kísértetiesen hasonlít a kritikai filozófiát újtárra indító kettősséghez: ahol egyik oldalon a Kant által a *Prolegomenában* „álmódzó”-nak nevezett idealizmus állt, amely „puszta képzeteket dolgoknak tesz meg”, a másikon pedig a „rajongó” idealizmus, amely „valódi dolgokat (nem puszta jelenségeket) puszta képzetekké” változtat.⁸ Kant válasza erre a kihívásra a transzcendális (vagy kritikai) idealizmus filozófiája, Putnamé pedig a belső, vagy pragmatikus realizmus, amelyek között tehát igen nagy lenne a fogalmi hasonlóság.

Putnam úgy gondolja, hogy kritikájának elsősorban a metafizikai realizmus ellen kell irányulnia, hiszen a szkepticizmus és relativizmus, melyeknek szintén az abszolút nézőpont utáni vágy a hajtóereje, csakis ennek ellentmondásait kihasználva tudnak fennmaradni. Így az első feladat meghatározni, mik azok az alapvető elvek, amelyek a Realizmust meghatározzák. Putnam, mint az ismert, három ilyen tételt különböztet meg, melyeket kivétel nélkül elutasít:⁹

(1) A világ meghatározott mennyiségű, elmétől független objektum összessége.

E tétel tekintetében Kant álláspontja világos: nincsenek az elmétől függetlenül létező objektumok, a dolog, amint magában van, soha nem lehet a megismerés tárgya. Számára a megismerésünk tartományaként értett természet, és a lehetséges tapasztalat „egy és ugyanaz”.¹⁰ Kant ennek ellenére fenntartja, hogy léteznek ilyen, elmétől független létezők, ezek milyenségéről azonban soha nem lehet fogalmunk. Hozzá hasonlóan Putnam sem tagadja a világ dolgainak reális létét, sőt állítja, a szubjektív idealizmus hibás, önmagában ellentmondásos elgondolás – a megismeréshez szükségünk van a tőlünk független valóság feltételezésére.

Mégis, a közös álláspontot: a valóság, mint magukban való dolgok összessége ugyan létezik, ám

6 Putnam (1994) 493 s.k.o.

7 Kant (2003) 676. o.

8 Kant (1999) 56. o.

9 l ásd pl: Putnam (1992) 30. s.k.o.

10 pl. Kant (1999) 90. o. illetve a TÉK B 447, A 419

ezen dolgokra nem terjedhet ki tapasztalatunk, így megismerésünk objektumaivá sem válhatnak. Putnam fogalmaival élve: a megismerés objektumai nem lehetnek egyszerre elmétől függetlenek és ugyanakkor önmagukat identifikálók (azaz olyan objektumok, amelyek saját belső (intrinsic) tulajdonságaik révén vonatkoznak adott szóra vagy mentális állapotra).

(2) Létezik valamiféle kitüntetett viszony, hiteink (kijelentéseink) és a világ dolgai között, és az igazság fogalma az e viszony alapján meghatározható megfelelésben, korrespondenciában áll.

Putnam e tekintetben is egyértelműen Kantban látja az első filozófust, aki szakít az Arisztotelészi hagyományban gyökerező *hasonlósági elvvel*, amely szerint a mentális képeink és a reálisan létező dolgok közötti hasonlóság a referencialitás alapja. Putnam itt részletesen bemutatja, hogyan árnyalja ezt az elgondolást Locke majd hogyan viszi végső abszurditásig Berkeley, míg végül Kant levonva a konklúziókat kimondja: az alap premisszával, a hasonlósági elvvel van a probléma. Ki kell terjesztenünk tehát Locke meglátásait – elfogadva ezzel Berkeley érvét – és belátnunk, hogy minden elsődlegesnek nevezett tulajdonság (kiterjedés, szilárdság stb.), éppen mint az összes másodlagos (szín, íz stb.) „pusztán a test jelenségéhez tartozik”,¹¹ s pusztán a test azon tulajdonságát jelzi, hogy rendelkezik bizonyos „erővel”, amelynek a segítségével képes hatást gyakorolni érzékeinkre.

Így tehát minden tulajdonság „másodlagos” (azaz „erő”), ez azonban csak első megközelítésben helytálló megfogalmazás, hiszen így lehetséges lenne a korrespondencia-elmélet fenntartása, ha ugyanis ítéleteink segítségével ezek a magukban való dolgok által birtokolt erők referálnánk, s ha minden egyes magában való dolog megfeleltethető lenne egy „számunkra való dolognak”. Csakhogy Kant ezt egyértelműen tagadja, s mint Putnam rámutat: ítéleteinknek az a tulajdonsága, hogy külső vagy belső, mentális objektumokra képesek vonatkozni, az *egészként* értett noumenális világ azon jellegzetességének eredménye, hogy képes érzékeinkre hatni. Azaz: az ítéleteink erőkre vonatkoznak, ám ezen erőket a noumenális világ *mint egész* birtokolja.¹² Putnam értelmezésében Kant ezzel a lépéssel adja fel végleg az absztrakt izomorfizmus eszméjét, hogy ti. a magukban való és a számunkra létező dolgok között egy-az-egyben megfelelés van. Egyszóval, itt adja fel az igazság korrespondencia-elméletét.

Noha Putnam is tudja, Kant számára az igazság fogalma továbbra is az ítélet és a tárgy (jelenség) közötti megfelelésen alapul, fentiek alapján mégis olyan Kant interpretációt sugall, amelyben ez csupán névleges definíció. Számára a Kant művei által sugallt igazságfogalom a következő: „a tudás egy darabja (azaz »egy igaz ítélet«) olyan kijelentés, amelyet egy racionális lény kellő mennyiségű olyan tapasztalat révén elfogadna, amely tapasztalat a természetünkkel rendelkező lény számára adódhat. Az »igazság« bármilyen más értelemben elérhetetlen és felfoghatatlan számunkra.”¹³ Az igazság tehát egy valamilyen, fogalmilag is leképezhető rendszerhez való illeszkedésben áll (*ultimate goodness of fit*).

Mielőtt rátérnénk a metafizikai Realizmus harmadik alapelvére, két megjegyzést feltétlenül érdemes tennünk Putnam Kant interpretációjával kapcsolatban:

Elsőként érdemes észrevennünk, mennyire óvakodik Putnam attól, hogy Kant szövegeinek valamiféle pszichologizáló olvasatát adja. Kant maga is érzékeltette, mennyire adódik a kritikai filozófia pszichológiai interpretációja, s mindent elkövetett, hogy ennek elejét vegye. Ezért is hangsúlyozza, nem a tapasztalat keletkezésének folyamatát kívánja feltárni, hanem azt, „amit a tapasztalat magában

11 Kant (1999) 50. o.

12 „But the Power is ascribed to the *whole noumenal world*; you must *not* think that because there are chairs and horses and sensations in our representation, that there are correspondingly noumenal chairs and noumenal horses and noumenal sensations. *There is not even a one-to-one correspondence between things-for-us and things in themselves.*” Putnam (1981) 63. o.

13 Putnam (1981) 64. o.

foglal”¹⁴. Noha ennek ellenére Kant recepciójának történetében újra és újra felmerül a pszichologizmus kérdése, Putnam számára fontos, hogy elkerülje ezt az irányt. Saját filozófiájának egyik központi tétele ugyanis – amint már említettem –, hogy az intencionalitás problémájára redukcionista magyarázatot az empirikus pszichológia segítségével sem tudunk adni. Putnam tehát ahhoz az interpretációs hagyományhoz igazodik, amely az érzékelés, ész és értelem képességeiben Kantnál inkább funkciókat lát, semmint az emberi fiziológia által determinált tényleges, leírható képességeket.

A másik megjegyzés, hogy Putnam rendre hangsúlyozza Kant filozófiájának az empirizmussal szembeni többletét. Ennek oka szintén saját filozófiájában található. Számos helyen érvel amellett, hogy az érzet-adatok és mentális képeink közötti viszony megértéséhez a hasonlósági elv vagy a referencia oksági elmélete elégtelen, hiszen mind a hasonlóság, mind az oksági lánc túl tág fogalom, az *egyetlen megfelelő* kiválasztásához viszont már eleve képesnek kell lennünk referálni, így érvelésünk körkörösé válik. Az empirizmus érzet-adatokra alapozott korrespondencia-elméletének fenntartásához így tehát ismét szükségünk lenne misztikus, megragadhatatlan képességek feltételezésére, ami Putnam számára továbbra is elfogadhatatlan.¹⁵

Kant szerint Putnam

A Putnam által a metafizikai realizmusnak tulajdonított harmadik alapelv kapcsán már nem olyan egyértelmű a Kant és Putnam, a transzcendentális idealizmus és a belső, vagy pragmatikus realizmus közötti párhuzam. Ez az alapelv a következőképpen fogalmazható meg:

(3) A világ állapotának csupán egyetlen teljes leírása lehetséges.

Putnam számos tanulmányában cáfolja ezt a tézist, amelyek közül talán azok a legeredményesebbek, melyek modelleméleti megfontolások segítségével próbálják megmutatni, hogy a világ „Egyetlen Igaz Leírásának” lehetőségét fel kell adnunk. Mint rámutat, a modern logika eszközeivel bizonyítható, hogy ha létezik egy ilyen ideális elmélet (I), mindig képesek leszünk találni több olyan referencia relációt, amely képes I-t igazzá tenni. Tehát miközben a metafizikai realista azt a kitüntetett relációt keresi, amelynek segítségével a nyelv és a világ elemei közötti egyértelmű megfeleltetés (és így I elmélet interpretációja) megadható, kiderül, hogy több ilyen relációt is találhatunk. Sőt, ha több versengő elméletet is felállítunk, mindig képesek leszünk olyan relációkat megadni, amelyek mindegyiket külön-külön igazzá teszik, és ezen elméleti és operacionális megszorítások sem segítenek. A referencia relációs fogalmára alapozva tehát soha nem leszünk képesek egyetlen igaz és teljes leírást adni a világról.¹⁶

Ez a belátás, Putnam is úgy látja, már távol áll Kanttól. Kant a metafizikai realizmus két említett alapelvének elvetése ellenére is úgy gondolta, a természetnek – amely „ha *adjective (materialiter)* tekintjük, a jelenségek összességét értjük rajta, amennyiben a jelenségek között, valamilyen belső oksági elv alapján, átfogó belső összefüggés van.”¹⁷ – tehát, hogy a természetnek egyetlen tudományos leírása lehetséges, amely az *a priori* általános természettörvényekre alapozott tudomány segítségével ragadható meg. Putnam egy helyütt meg is jegyzi: noha helytálló módon nevezhető az első „belső realistának”, mégis: Kant számára „csak egyetlen tudományos leírása lehetséges a

14 Kant (1999) 69. o. illetve lásd még Tengelyi (1995) 112. o.

15 Putnam (1981) 64-66. o.

16 a modell elméleti érvekhez: *Realism and Reason* in: PUTNAM: *Meaning and the Moral Sciences* (1978); *Models and Reality*, in: Putnam (1983) 1-25. o., magyarul: *Modell és valóság* in: CSABA (2003)27-60. o.; Putnam (1981) 2. fejezet, és Putnam (1994) 12, 13, 16 és 18. fejezetei, valamint lásd még: Forrai (é.n.)

17 TÉK A 419

világnak.”¹⁸ Mégis úgy látja, fellelhetők nyomai Kantnál annak, amit ő konceptuális, fogalmi relativitásnak nevez. Jelesül ahogy a három kritika az ész három különböző megközelítésmódját kínálja, illetve abban is, ahogy Kant felismerte: a világról nem csupán tudományos, hanem morális és vallásos képpel is rendelkezünk, amelyek mindegyikének megvan a maga jelentősége (az élet vonatkozásában).¹⁹

Mindezek ellenére ez a különbség távolabb helyezi Putnamet Kanttól, mint ő azt sugallni szeretné. Kant ismeretelméleti alapvetésének egyik elsődleges törekvése volt, hogy olyan biztos alapra helyezzük a világ tudományos megismerését, amely hosszú távon is biztosíthatja a tudományok sikerét, és végül a természet működésének leírásához vezethet. Filozófiájának legfőbb törekvése volt, hogy megmutassa, hogyan is lehetséges természettudomány, így a Putnam által előnyben részesített fogalmi relativitás Kant számára valószínűleg éppen azon problémák egyike lett volna, melyeket maga meghaladni, megoldani kívánt.

Erre utal Putnam már idézett másik megjegyzése is, melyben úgy fogalmaz, a megfigyelő és a rendszer közötti szakadék tapasztalatát Kant igencsak kellemetlennek találta volna (épp ahogy több mint egy évszázaddal később Einstein).²⁰ Ez a tapasztalat ugyanis azt sugallja, és itt látszik legélesebben a kanti filozófiával való ütközés: „annak egy része, amit egykor a határokon, a »tapasztalat világán« belül gondoltunk, nem rendezhető egészeben a »természet regulatív ideájának« kanti fogalma alá.”²¹

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ezek a felismerések Kant számára elvben is elérhetetlenek voltak. Ismert, mennyire kötődik az észkritika okfejtése a korabeli tudományossághoz, Strawson Kant kritikájában²² részletesen elemzi, hogy a arisztotelészi logika, a newtoni fizika és az euklideszi geometria hogyan korlátozzák Kant gondolkodását. Putnam pedig, mikor az említett, megfigyelő és rendszer közötti szakadék tapasztalatát bevezeti a kvantum-mechanika interpretációs problémáit illetve a hazug paradoxonára a modern logikai által adott válaszkísérleteket hívja segítségül. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy az általa felvázolt elgondolások, noha számos ponton Kantéhoz hasonló alapról indulnak, végül mégis azt sugallják, tarthatatlan a Kanti filozófia egyik fő törekvése, ti. hogy a tudományok végső eredményességét biztosító zárt, koherens, és egyetlen metafizikai rendszert találjunk.

Konklúzió: Azt láttuk tehát, hogy Putnam Kanttal együtt halad, mikor elveti az elmétől független objektumok létének tételét, illetve a referencia korrespondencia-elméletét, viszont továbblép, mikor a világ egyetlen lehetséges leírásának lehetőségét is vitatja, és helyette fogalmi relativitásról beszél. Ezzel végül sokkal nehezebb helyzetbe is hozza magát Kantnál. Őt ugyanis mindvégig hajtotta a törekvés, hogy a tiszta természettudomány segítségével a természetmegismerést biztos alapokra helyezze, amire lehetőséget is látott a lehetséges tapasztalat *a priori* lehetőség-feltételeinek, az ítéletek típusainak és a tiszta értelmi fogalmaknak a meghatározása révén. Putnam viszont elvben is elveti ilyen fogalmi megalapozás lehetőségét. Így mikor a racionalitást, vagy az igazság fogalmát, mint *idealizált racionális elfogadhatóságot* próbálja meghatározni, olyan a kifejtés szempontjából primitívnek tekinthető bázisfogalmak nélkül kell ezt megtegye, melyeket Kant éppen hogy megadni próbált. Putnam ezzel sokkal bizonytalanabb alapra helyezi saját filozófiáját, s kiszolgáltatottá is válnak érvei – például Rorty kritikájának.

Putnam végső soron mégis a kanti kritikai filozófia egy lehetséges analitikus értelmezését nyújtja. Kant recepciójának kezdetei óta felmerül a kérdés, vajon alkotott-e egyáltalán nyelvfilozófiát, „nyelvkritikát” Kant, és ha nem, mégis mennyiben hajtható végre az észkritika nyelvfilozófiai transzformációja. Putnam értelmezése ennek jelöli ki egy lehetséges irányát, igaz eközben áldozatul esnek a kanti filozófia egyes törekvései, talán éppen annak a nyelvfilozófiai többletnek köszönhetően, amely csak a 20. századi analitikus gondolkodás eredményei nyomán vált

18 Putnam (1987) 43. o.

19 u. o.

20 Putnam (1981) 18. o.

21 u. o.

22 Strawson (2000) 24. s.k.o

elérhetővé.

Az örökül kapott problémák

Végül pár szót arról, mennyiben öröklí Putnam belső realizmusa azokat a feszültségeket, melyeket a kanti rendszer birtokolt kritikusan szerint, s amelyek később a kritikai filozófia továbbgondolását serkentették.

Egy Kant és Putnam kapcsolatát elemző tanulmány (Dermot Moran tollából)²³ például úgy látja, az érzékeinken túli világ létének fenntartásával Putnam maga sem tud szabadulni attól a dualista metafizikai nyelvhasználatától, amely Kantot is kísértette, s így képtelen elszakadni a *reprezentacionalizmustól*, amely már inkább akadály saját filozófiája számára. Moran álláspontja szerint, erről a pontról a Hegeli dialektika nyomán lenne érdemes továbblépni, oly módon, hogy a megismerést, a szubjektív megismerő és a magában való külső világ közötti interakciót folyamatként próbáljuk megragadni. Ennek a lépésnek előjeleit fel is véli fedezni Putnam azon gyakran idézett megjegyzésében, miszerint „Elme és világ együtt alkotnak meg elmét és világot.”²⁴

A hegeli válasznál ma talán fogalmilag elérhetőbb a pragmatizmus felé történő továbblépés. Lehet, hogy Putnam végül kénytelen lesz Rortyt követve maga is végleg feladni az igazság fogalmát, és elméletében az ítéletek érték és érdek vonatkozásait még inkább előtérbe állítani. Vagy ha továbbra is szükségesnek tartja az igazságfogalom fenntartását, a pragmatikus érvek mellett az vélhetőleg egyre jobban a háttérbe szorul majd. Természetesen ez sem jelent feltétlenül végleges eltávolodást a kritikai filozófiától, viszont jelenti a Transzcendentális Dialektika további felértékelődését az Analitikával szemben.

Felhasznált művek

BROWN Charles:

1988. *Internal Realism: Transcendental Idealism?*, in: *Midwest Studies in Philosophy* 12. 145-155. o.

CASSIRER Ernst:

2001. *Kant élete és műve*, Osiris, Budapest

CSABA Ferenc (szerk):

2003. *A matematika filozófiája a 21. század küszöbén*, Osiris, Budapest

FORRAI Gábor:

é.n. *Putnam belső realizmusa*, ELTE BTK Fil. Int. könyvtára: 31.652-es jelzet

KANT Immanuel:

1999. *Prolegomena*, Atlantisz, Budapest

2003. *Prekritikai írások*, Osiris, Budapest

2004. *A tiszta ész kritikája*, Atlantisz, Budapest

---

23 Moran (2000)

24 lásd pl. Putnam (1981) xi. o., ahol így folytatja: „Or, to make the metaphor even more Hegelian, the Universe makes up the Universe – with minds – collectively – playing a special role in the making up.”

KÖRNER S.:

1955. *Kant*, Penguin Books, Harmondsworth

MORAN Dermot

2000. *Hilary Putnam and Immanuel Kant: Two 'Internal Realists'?* in: *Synthese* 123. 65-104. o.

PUTNAM Hilary:

1980. *Modellek és valóság* in: CSABA Ferenc (szerk.): *A matematika filozófiája a 21. század küszöbén*, Osiris, Budapest, 2000.

1981. *Reason, Truth and History*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, UK

1985. *Realism and Reason*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, UK

1987. *The Many Faces of Realism*, Open Court, La Salle, IL.

1992. *Realism with a Human Face*, Harvard Univ. Press. Cambridge, Mass.

1995. *Words and Life*, Harvard Univ. Press. Cambridge, Mass.

2000. *Reprezentáció és valóság*, Osiris, Budapest

STRAWSON Peter F.:

2000. *Az érzékelés és jelentés határai*, Osiris, Budapest

TENGELYI László:

1995. *Kant*, Áron Kiadó, Budapest